

Man må huske, at langtfra alle La Téne-hoveder er forsynet med »torques«. Det ser man blandt andet ved at blade »Early Celtic Art« igennem. Ja, selv på Gundestrupkarret har ikke alle hoveder »torques« – ofte er de måske simpelthen dækket af skæg, selvom det er prominente personer, det drejer sig om? – Det må man tage som en kendsgerning.

Medens vi er ved Gundestrupkarret, så er det rigtigt, at tyren er et dominerende væsen, men derfor behøver den jo ikke at findes på fontene. Det skal ved samme lejlighed erindres om, at der findes »løver« på G.k.

Anmelderen kritiserer, at jeg har for mange livlige associationer, og jeg indrømmer blankt, at der er for mange af den enkle årsag, at stoffet er så stort. Jeg var helt opmærksom på det, medens jeg skrev, og derfor »strammede jeg også tøjlerne« i »Kultkar«, s. 60–61 i 15 facts og 4 Indícier.

Hvorfra ved man egentlig, at krukken på Gundestrupkarret's offerscene er fyldt med vand? – spørger anmelderen. Det er sandsynliggjort af Lucan: »Teutates Mercurius sic apud Gallos placatur: in plenum semicupium homo in caput demittitur, ut ibi suffocatur« (M. Annæi Lucani Commenta), (Ole Klindt-Jensen: Foreign Influences in Denmark's Early Iron Age, s. 147).

Anmelderen omtaler s. 422, at jeg i »Kultkar« kun lader to muligheder for fontenes historiske udvikling stå åben, og at jeg glemte en tredje, som Erla Bergendahl Hohler havde fremført i ICO, 2–3, 1975. – Lad mig ile med at sige, at der højst sandsynlig har været kristen irsk mission i Danmark i tidlig middelalder, og hvorfor hvorfor skulle der ikke være det, når Ierne var så ihærdige dermed i store dele af Europa?

Men som allerede anført af mig i min Replik i det nævnte nummer af ICO, s. 62, så er der stor forskel på La Téne-stilen og den senere kristne irske stil, om end den sidste er et barn af den første. Det er så afgjort La Téne-stilen, vi genfinder på

Himmerland-Mariager fontene, f.eks. de ikke tidligere beskrevne pande-isse-ornamenter på fontene, og jeg kan ikke se, at mandsfiguren på Svendstrup-fonten alene kan afgøre sagen ved enten at være en irsk apostel eller en keltisk gud, f.eks. Lug, hvis man forudsætter, at det var en kristen irsk pilgrim, der har formet eller inspireret fonten/skulpturen – al den stund det ville være absurd om en kristen missionær skulle have afbildet en hedensk guddom på en døbefont.

Herefter spørger anmelderen, hvor fontene har opholdt sig, indtil de blev taget i brug i vore middelalder kirker, hvis de er fremstillet i keltisk jernalder. Det er nu mere, end man med rette kan forlange svar på af nogen – lad os holde os til kendsgerningerne, som vi allerede kender, og håbe på at fremtiden vil afsløre noget mere om disse ting. Jeg skal her blot pege på de fire fonte, der blev fundet udenfor kirker (»Kultkar«, s. 59 punkt 6). Jeg vil slutte med at takke for anmelderens opbakning af, at vi endnu kender så lidt til kristendommens fødsel, vugge og barndom her i Danmark, og at der netop på dette punkt trænges til nytænkning, der selvfølgelig må hvile på et solidt grundlag.

Ejvind Slottved: Tiendeafløsning og foldudbytte

Spørgsmålet om foldudbyttets størrelse i det 16. til 18. århundrede hører uomtvisteligt til blandt de allermest centrale indenfor studiet af dansk landbohistorie. Dette ikke mindst fordi de tal, på 2–3 fold som det normale høstudbytte, der oftest fremføres, virker så urimeligt lave. Flere forskere, først og fremmest Gunnar Olsen og Fridlev Skrubbeltrang har da også sat spørgsmålstegn herved, og antydte at tallene burde være højere, i størrelsesordenen 4–8 fold.¹ Foruden sammenligning med udenlandske tal, er denne opfattelse,

1. Fortid og Nutid, bd. XXVI 3, 1976 s. 359 f.

på grund af at materialet er så spinkelt og tvetydigt som det er, hovedsagelig baseret på »common sense« argumenter, som formuleret af Skrubbeltang: »Sjællands bondejord kunne utvivlsomt i normale år give en høst, der forslog til dækning af tiende, landgilde, skat, folkeløn, fødekorn, udsæd m.m.«² Problemet kan formuleres skarpere: Med et gennemsnitligt foldudbytte på 2-3 som det normale, ville den danske bondestand næppe have været i stand til at bestride sine udgifter, og ville have været uddød længe før vor tid!

Der er derfor god grund til for Gert Poulsen at tage spørgsmålet op til fornyet debat, og til at undersøge, om der er mulighed for at supplere det spinkle kildemateriale, der hidtil har stået til rådighed til belysning af problemet. Og det er glædeligt, at Gert Poulsens initiativ allerede nu har affødt et nyt indlæg i debatten, nemlig Karl Erik Frandsens afhandling »Udsæd og Foldudbytte i det 17. århundrede«, trykt andetsteds i dette nummer af »Fortid og Nutid«, hvor han fremlægger et i denne forbindelse hidtil upåagtet materiale, der synes at give Gert Poulsen ret i hans hovedtese: at de hidtil nævnte tal for foldudbyttet i det 17. århundrede er for lave.

Uden på nuværende tidspunkt at være i stand til at fremkomme med selvstændige bidrag til belysning af problemet, vil jeg i det følgende søge at belyse og kommentere nogle af de problemer af først og fremmest metodisk art som Gert Poulsens artikel rejser.

For mig at se er det helt centralt, som Gert Poulsen gør det, skarpt at skelne mellem de oplysninger der hidrører fra lade- og hovedgårdsjord, og de der stammer fra bondegårdsjord, ikke mindst fordi den hidtidige forskning (C. C. Christensen (Hørsholm), H. H. Fussing, Gunnar Ol-

sen), netop har beskæftiget sig med materiale fra lade- og hovedgårde, og der fundet belæg for de 2-3 fold, mens Skrubbeltang indtil Gert Poulsens afhandling har stået temmelig ene med oplysninger om bondegårdsjord, og der karakteristisk nok er nået frem til de ovenfor anførte højere tal.

Hvis man fastholder at de 2-3 fold har gyldighed for lade- og hovedgårdene, men antager at foldudbyttet ved bondegårdsdriften må have været højere, må man prøve at forklare årsagerne til denne forskel. Denne problemstilling er yderst kompliceret, og jeg kan derfor her kun fremføre nogle få kommentarer.

Gert Poulsen når i sin afhandling nærmest frem til, at lade- og hovedgårdsdriften var bondegårdsdriften underlegen i effektivitet. Han fremfører følgende argumenter til støtte for denne opfattelse:³ Anvendelsen af hovbønder som arbejdskraft på lade- og hovedgårdsmarkerne betød dårligt, uengageret og ineffektivt arbejde, spild osv. Ukruddproblemet var større på lade- og hovedgårdsmarkerne, på grund af størrelsen, og vel også på grund af arbejdskraftens art. Og lade- og hovedgårdsmarkerne lod sig på grund af deres størrelse ikke gødske effektivt i samme omfang som de mindre bondegårdsmarker.

At problemet ikke er så enkelt ses blandt andet af, at Gunnar Olsen i sin disputats fra 1957 nærmest nåede til det stik modsatte resultat. Således konkluderer han, efter at have behandlet spørgsmålet om hovedgårdsdriftens økonomi:⁴ »Der er således ingen tvivl om, at hgdsdriften alt i alt var bgdsdriften overlegen«. Hans argumentation er blandt andet baseret på, at hovedgårdene allerede i og med at de var tiendefri havde en fordel fremfor bondegårdene, dette kombineret med at hoved-

2. Anmeldelse af Svend Gissel, Landgilde og Udsæd, i Historisk Tidsskrift, 12. rk. bd. VI s. 252.

3. Fortid og Nutid, bd. XXVI, 3, 1976, s. 361 f.

4. Gunnar Olsen, Hovedgård og Bondegård, 1957, s. 136 f, s. 143.

gårdsbesidderne i stort omfang forpagtede kirke- og kongetiender⁵ betød, at de var i stand til at fodre et relativt større antal kreaturer, med de deraf følgende muligheder for en bedre gødskning af hovedgårdsmarkerne. Endvidere peger Gunnar Olsen på, at hoveriet var en fordel for hovedgårdene, ligesom han fremhæver hovedgårdsprivilegiernes betydning i almindelighed.

Som man ser er der i et vist omfang tale om de samme argumenter som Gert Poulsen benytter, men med modsat fortegn, og med modsat resultat.

Nu er der i og for sig ikke noget til hinder for, at begge synspunkter kan være lige »rigtige«. Hvad f.eks. spørgsmålet om hvorvidt hovedgårds- eller bondegårdsmarkerne var bedst gødskede angår, må man vel sige, at det afgørende forhold var almindelig gødningsmangel indenfor begge driftsformer, således at diskussionen reduceres til spørgsmålet om hvilken af de to typer der var mindst dårligt gødet. Mere afgørende er for mig imidlertid det forhold, at hovedgårdsbesidderne givet, på grund af tiendefrihed og skattefrihed, gratis arbejdskraft i form af hovbønder, fortrinsretten til at forpagte konge- (og kirke) tiender, og de øvrige hovedgårdsprivilegier, kunne opnå en rimelig profit med selv et relativt lavt foldudbytte, mens omvendt bønderne, på grund af udgifterne til landgilde, tiende, skatter, hoveri, hvad enten nu dette blev bestridt af bønderne selv, eller gav sig udslag i et øget folkehold m.m., for at overleve har været tvunget til at opnå et større foldudbytte end de 2-3, der som ovenfor omtalt er konstateret for hovedgårdsdriften.

Jeg skal ikke yderligere kommentere dette spørgsmål, men blot konstatere, at der i spørgsmålet om de to driftsformers relative effektivitet ligger et, omend ofte diskuteret, så stadig uløst problemkompleks, der i høj grad har relevans for diskussionen om foldudbyttets størrelse.

Hovedtemaet i Gert Poulsens afhandling er et forsøg på at inddrage de oplysninger man har om kirke- og kongetiendens størrelse, som en brugbar kilde til at udfinde oplysninger om bondegårdsjordens foldudbytte. Dette sker bevidst på trods af at såvel H. H. Fussings som Svend Gissels afvisning af dette materiales anvendelighed i denne sammenhæng.⁶ Når Gert Poulsen alligevel forsøger, sker det på grundlag af følgende to ræsonnementer:

Oplysninger om en forpagtningsafgift af en kirke- eller kongetiende må principielt give tal, der er lavere end den 1/30 af høstudbyttet der ideelt skulle være tale om, og, har man oplysninger om en forpagtningsafgift for en kirke- eller kongetiende, og oplysninger om udsæden for det samme areal, kan man ved at gange afgiften med 30, og dividere med udsæden, få et tal, der vil være *mindre* end reelle foldudbytte.

Logisk lader der sig ikke indvende noget mod denne betragtning, og de tal Gert Poulsen når frem til at anvende metoden på tre landsbyer i Vor herred hvor han har oplysninger om tiendeafgift og udsæd er da også yderst interessante. Tallene for foldudbyttet, som altså ifølge det til grund liggende ræsonnement må være mindre end det virkelige foldudbytte, er alle væsentlig større end de 2-3 fold som forskningen, bortset fra Skrubbeltrang, er nået frem til. Man kan indvende, at tallene

5. Ifølge Danske lov 5-3-26 havde hovedgårdsbesidderne forret til forpagtningen af kongetienderne, mens sognemændene ifølge 2-22-19 havde forret til forpagtningen af de lokale kirketiender. Bestemmelserne i Danske Lov er utvivlsomt blot den endelige kodifikation af et forhold som da var gammelt og veletableret, måske især hvad angår kongetienderne. Udviklingen synes dog at have medført, at hovedgårdsbesidderne i et ikke ringe omfang også forpagtede kirketienderne, jfr. Gunnar Olsen, anf. værk. s. 56 f. Med hensyn til kirketienderne spillede det utvivlsomt ind at hovedgårdsbesidderne fra sidste halvdel af det 16. århundrede og frem i meget høj grad havde opnået Jus Patronatus til deres lokale sognekirker, med den deraf følgende dispositionsret over kirkernes indkomster. Bortset fra den mulighed for direkte økonomisk gevinst som forpagtningen af kirke- og kongetiender indebar, havde den betydning, fordi halmen fra tiendekornet gav mulighed for at fodre et større antal kreaturer.

6. Fortid og Nutid, bd. XXVI 3, 1976, s. 362.

for i hvert fald to af de benyttede landsbyer udviser betænkeligt store indbyrdes afvigelser hvad angår oplysningerne om de enkelte gårdes foldudbytte. Gert Poulsen erkender dette, og forsøger at forklare dem. Jeg skal ikke afgøre om forklaringerne er tilstrækkelige, så meget mindre som han selv i hele sin afhandling understreger, at hans formål først og fremmest er at demonstrere en metode, og at hans taleksempler netop først og fremmest er eksempler. Ikke desto mindre ville det have styrket tilliden til metodens anvendelighed, dersom tallene havde udvist større ensartethed.

For at kunne benytte Gert Poulsens metode må man kræve to ting: Nøjagtige oplysninger om udsædens størrelse for alle kornsorter, og nøjagtige og samtidige oplysninger om tiendens størrelse, enten den reelle tiende, eller om forpagtningsafgiften. Jeg skal i det følgende lade spørgsmålet om udsæden ligge, omend det ikke er problemfrit, og vil nøjes med at kommentere spørgsmålet om tienden.

Tienden skulle efter reformationen, ifølge recessen 1536 31/10, kirkeordinansen 1537 2/9 og de følgende recesser ydes med 1/10 af principielt alt hvad bønderne producerede. Den skulle som før reformationen deles i tre lige store dele, hvoraf sognepræsten skulle have 1/3 (altså 1/30 af høstudbyttet), 1/3 til kirken, mens den sidste trediedel, som før reformationen var blevet ydet til biskoppen, nu skulle tilfalde kronen. Hvad angår kornet, skulle det erlægges i »kærven«, altså med hvert tiende neg på marken.

Hvad angår præstens del må vi antage, at den enten er blevet ydet efter bestemmelserne, eller at præsten lokalt har akkorderet med bønderne om en eller anden ordning, hovedsagen er, at der praktisk taget ikke fra ældre tid findes oplysninger om præstetiendens størrelse.

Kirketienden skulle efter reformationen oppebæres af kirkeværgerne, der skulle anvende den til kirkens bedste. De skulle

aflægge regnskab herfor overfor rette myndighed, og ikke mindst dette forhold gør, at oplysninger om kirketienden ikke er ganske sjældne. Dertil kommer, at man fra 1560'erne på kronens foranledning systematisk begyndte at bortforpagte kirketienderne, hvilket også har sat sig spor i kildematerialet.

Kongetienden skulle principielt erlægges på præcis samme måde som præste- og kirketienden. Den skulle oppebæres af stiftslensmanden eller – senere – af stiftsskriveren. Niels Skyum Nielsen har påvist, at det er tvivlsomt om bisperne, i hvert fald vest for Storebælt, før reformationen havde held til at få gennemført betaling af bispetienden med den fulde 1/30.⁷ Jeg håber i nær fremtid at kunne offentliggøre resultater, der viser, at det i meget stor udstrækning efter 1536 lykkedes kronen at få gennemført princippet om kongetienden som den fulde 1/30 i hele landet, omend recessernes gentagne indskærpelse af tiendepigten antyder at det ikke er gået ganske gnidningsfrit.

Kongetienden blev efter reformationen i stort omfang skænket bort til først og fremmest skoler, præster, hospitaler, kirker o. l., og vi har i den forbindelse et stort materiale til belysning af dens størrelse i de enkelte sogne. Også for kongetienderne gælder det, at man fra 1560'erne systematisk begyndte at bortforpagte dem.

For at kunne bruge oplysningerne om tiendernes størrelse som middel til at beregne foldudbyttet ville det naturligvis være ideelt om man havde oplysninger om tiendens virkelige størrelse. På grund af bortforpagtningerne fra anden halvdel af det 16. århundrede, er det imidlertid næsten udelukkende oplysninger om forpagtningsafgifter man kan finde i kildematerialet.

Disse bortforpagtninger fra 1560'erne og frem må delvis i første omgang ses i lyset af kronens behov under syvårskrigen for at skaffe likvid kapital, og her spiller måske især det stedsmål man kunne opnå

7. Afhandlingen Ærkekonge og Ærkebisp, Scandia bd. 23, 1956, s. 1 ff.

ved bortfæstningen en rolle. Når systemet på længere sigt blev opretholdt, må det skyldes et ønske om at nå frem til en mere enkel og rationel administrationsform for disse indtægter. Systemet indebar, at tiendemodtagerne, kronen og sognekirkerne, på forhånd vidste hvad de kunne disponere over, ligesom man frigjorde sig for risikoen i forbindelse med en eventuel dårlig høst. På den anden side gav man afkald på en eventuel ekstragevinst i gode høstår. En tilsvarende begrundelse kan gives for den samtidige udvikling i lensreformen, med overgang fra regnskabs- og genantlen til afgiftslen.⁸

Skulle man imidlertid have held til at få bortfæstet tienderne, og få et rimeligt stedsmål ved bortfæstningen, måtte fæsteforholdet indebære en fordel for tiendefæsteren, hvad enten denne var den lokale herremand, bønderne eller trediemand. Gert Poulsen har derfor ret i, at forpagtningsafgiften må have været ansat til mindre end hvad man kunne kalde den anslåede gennemsnitstiende over en længere årrække, med den ovenfor anførte konsekvens for de »foldudbytter« man herudfra kan beregne til følge.

Førend man kan bruge disse bortfæstningsafgifter til at beregne foldudbyttet, eller rettere »minimumsgennemsnitsfoldudbyttet«,⁹ må de imidlertid underkastes en nærmere kritisk behandling.

Der er for det første spørgsmålet om afstanden i tid mellem oplysningerne om udsæden og om tiendefæstningsafgifterne. Principielt burde de være samtidige, men hvor dette ikke kan opnås, må man i hvert fald undersøge, om afstanden får konsekvenser. Hvad angår oplysningerne om udsæden, vil de typisk kunne dateres til tidligst anden halvdel af det 17. århundrede. Omvendt vil oplysninger om tiendefgifter, selv om de i det konkrete tilfælde kan belægges med kilder, der er samtidige

med oplysningerne om udsæden, ofte ved nærmere undersøgelse, hvis en sådan er mulig, vise sig at afspejle en ordning, der måske har op til 100 år på bagen. Det 16. og 17. århundrede er, hvad angår landboforhold, præget af en betydelig træghed, hvilket *kan* have den konsekvens, at en tiendeafgift kan bestå uændret længe efter at de økonomiske vilkår, der var herskende da den blev fastsat, har ændret sig.

Som faktorer, der kan have medført sådanne ændringer kunne nævnes adskilligt, her skal kun peges på fænomener som sandflugt (Nordsjælland, Nord- og Vestjylland m.m.), og måske især oprettelsen af hovedgårde, med bondejords forvandling til hovedgårdsjord, med tiendefrihed som konsekvens. Synspunktet kan illustreres med et eksempel:

Ved Universitetets genoprettelse i 1537 fik det tillagt kongetienden af Tune og Sømme herreder. Takket være at Universitetets regnskaber er så godt bevarede som de er, kan indtægten af disse tiender følges gennem ca. 80 af de 100 år fra 1539–1639. Fra 1539/40 viser regnskaberne, at tienden efter al sandsynlighed er blevet erlagt efter recessen. De næste oplysninger er fra 1556/57, og viser, at tienden fra de to herreder inden da er blevet konverteret til faste afgifter sogn for sogn. Det der har interesse i denne sammenhæng er, at disse afgifter, bortset fra helt ubetydelige ændringer, er konstante til man sidste gang støder på dem i 1639.¹⁰ Havde man kun haft jordebogen fra 1639 bevaret, ville man altså have haft oplysninger, dateret 1639, uden den mulighed som vi nu har for at kunne konstatere, at de afspejler en ordning der da var mere end 80 år gammel. Og dette til trods for, at det må antages for helt usandsynligt, at de forhold, der determinerede tiendeerlæggelsen i de to herreder, ikke skulle have været underkastet ændringer i perioden.

8. Kr. Erslev, Konge og Lensmand i Det 16. Aarhundrede, 1879, s. 166–71.

9. Fortid og Nutid, bd. XXVI 3, 1976, s. 369.

10. Rigsarkivet, Københavns Universitets arkiv, Regnskaber 1537–91, KU 18.01.01–05; Jordebøger 1604–39, KU 18.06.01–03.

Et andet forhold man må undersøge er, i hvor høj grad tiendeforpagtningsafgiften afspejler de afgrøder man faktisk høstede det pågældende sted. Principielt skulle tienden som nævnt ydes med 1/10 af *alt* hvad bønderne producerede, og i praksis i hvert fald af hartkorn, havre, kvæg og lam. Oplysningerne om tiendeforpagtningsafgifterne omtaler praktisk taget altid kun rug og byg, og i mindre omfang havre. Der kan være tale om tre muligheder: Enten har bønderne kun erlagt tiende af deres kornafgrøder, eller kun korntienden er blevet bortfæstet, eller også er de sekundære persiller blevet konverteret til hartkorn ved bortfæstningen. Alle tre muligheder er tænkbare. Hvad angår den første, ville den være i strid med lovgivningen om tiendebetalingen, men der er eksempler, omend få og usikre, der kunne pege i den retning. Med hensyn til den anden mulighed, skal der her peges på det forhold, at kvæg- og lammetienden i store dele af landet før 1600 permanent var bortskænket til skoler, hospitaler o.l. Således var kvægtienden på hele Fyn allerede 1540 25/8¹¹ blevet delt mellem hospitalet i Odense og de enkelte sognes fattige, og en lang række tilsvarende eksempler kan nævnes. Endelig hvad angår den tredje mulighed, lader det sig vanskeligt afgøre i hvilken grad den har været aktuel. For at kunne afgøre dette måtte man have oplysninger om vilkårene ved bortfæstningen af de enkelte tiender, sogn for sogn, og det har man kun yderst sporadisk. Rent logisk taler meget for, at konvertering har fundet sted i vidt omfang, det kunne være til fordel for både tiendeyderne og tiendemodtagerne. Der kan anføres et par eksempler: I det ovenfor nævnte eksempel vedrørende Universitetets tiendeindtægter af Tune og Sømme herreder ydede alle 12 sogne i det overvejende bygproducerende Tune herred i 1539/40 tiende i både byg og rug,

men karakteristisk nok var rugydelseerne i forhold til bygdelseerne små. I 1556/57, da overgangen til en fast afgift har fundet sted, ydes der kun rug i tre af de 12 sogne, mens resten af sognene af hartkorn kun leverer byg. Det er nærliggende at tænke sig at bønderne har ønsket at beholde deres sparsomme rughøst til eget forbrug, mod at betale mere af deres byghøst, mens på den anden side Universitetet, der alligevel skulle sælge kornet på markedet, principielt må have været ligeglad om det fik sin tiende i byg eller rug.

Et mere konkret eksempel kan anføres: I 1570 3/7¹² beordrede Frederik II stiftsskriveren på Riberhus, der havde bortfæstet kongetienderne i Ribe stift til at sørge for, at havretienden, der var blevet bortfæstet for havre, i stedet blev bortfæstet for hartkorn. Begrundelsen var, at kongen kun havde ringe eller ingen nytte af havren, da omkostningerne ved at sende det til København næsten eller helt opslugte kornets værdi.

Der kan have ligget særlige forhold bag de to eksempler, men det ændrer ikke, at man i høj grad må regne med, at man ved bortforpagtninger af konge- og kirketiender har konverteret persiller måske især til hartkorn, på grundlag af ønsker fra forpagteren, tiendeyderen eller begge. Under alle omstændigheder, i det omfang sådanne faktorer ligger bag forpagtningsafgiftens fastsættelse, bliver den uanvendelig til at sige noget om foldudbyttet.

Mens jeg således nærer megen sympati for den af Gert Poulsen fremlagte metode, og finder den principielt sund, mener jeg samtidig, som det fremgår af ovenstående, at der ligger et stort arbejde og venter på at blive gjort, førend den kan anvendes. Faktisk skal man kende omstændighederne bag fastsættelsen af forpagtningsafgifterne i hvert enkelt tilfælde, samt kunne gøre rede for i hvilken grad en eventuel afstand

11. H. F. Rørdam, Danske Kirkelove bd. I, s. 160, jfr. s. 184.

12. Kancelliets brevbøger.

i tid mellem oplysninger om tiendeafgiften og om udsæden spiller ind.

Om det lader sig gøre at etablere et materiale, der er sikkert nok til at man kan bruge det som foreslået af Gert Poulsen,

kan jeg ikke afgøre for øjeblikket. Det ville være i allerhøjeste grad ønskeligt, men jeg har på fornemmelsen at det bliver et stort arbejde, og at risikoen for, at udbyttet kun bliver ringe, er stor.